

martin aarts

de constructivisten terug in de stad

Dit Nummer van 'O' laat zien hoe naïef aandoende ideeën die binnen het onderwijs zijn ontwikkeld, uiteindelijk gerealiseerd worden. De oorspronkelijke herbezinning op een politieke noodsporg als de Van Dam-nota wordt hier ingezet om een mechanische ontwerpdrift te doorbreken en terug te brengen naar de werkelijke gebeurtenissen van deze tijd. De opvatting, dat je vanuit een onderwijssituatie wel degelijk invloed kan uitoefenen op de bouwpraktijk heeft zijn eigen voorgeschiedenis. Ik wil hier verder op ingaan, omdat ik denk dat deze geschiedenis van inspirerende voorbeelden nog altijd bepalend is, maar anderzijds tijdgebonden is en nooit eenvoudig te kopiëren.

Als belangwekkendst voorbeeld zijn er de konstruktivistische plannen, die als resultaat van een nooit uitgeschreven prijsvraag gezien kunnen worden. Uitgaande van een type mens, namelijk 'de kameraad' zijn zij een kritiek op de verlamdende vanzelfsprekendheid van een uiterst tevreden akademisme. De helden en heldinnen werden beschreven als een onmisbare schakel in een magisch technologische wereld, waaruit zij zichzelf uiteindelijk zouden bevrijden. 'Alles moet gemechaniseerd worden, zodat men zich alleen bezig hoeft te houden met wat niet gemechaniseerd kan worden.' Meewerkend aan dit optimisme wordt de architectuur beargumenteerd vanuit de organisatie en analyse van het arbeidsproces. Om een kans te maken hebben de plannen een historisch onbelaste kontekst nodig: Weg uit de verschrikkelijke stad met zijn bekende cliché's van feodale stedebouw en weg uit de dorpen met hun ingewikkelde gewoonten en tradities. Het niemandsland met ruimte voor grootse plannen werd verkozen als strategisch veld om de mythologie van de ongelijkheid te vernietigen. Het heldere uiterlijk van de plannen illustreert een gevoelige discussie op zoek naar waarheid, die zorgdraagt dat alle experimenten vergelijkbaar zijn.

Van het niemandsland springen we over naar een prijsvraag voor een denkbeeldige buitenwijk met name die voor 'goedkope arbeiderswoningen' in 1936 te Nederland. Het gaat hier voornamelijk om een nog niet traditioneel verkavelingsprincipe van strokenbouw, met woningen voor het gezin (type G). De uitdaging van de prijsvraag is binnen de minimale maten van de sociale woningbouw een zonnige, goed werkende woning te ontwerpen. Deze prijsvraag vormt geen uitzondering, de architectuurgeschiedenis laat meer experimenten voor een minimum woning zien. De plaats is altijd een buitenwijk of een tuinstad-situatie en de bewoners zijn altijd van het type G. Het gedrag binnen de woning is voorspelbaar en dankzij katholieke invloeden zijn de kinderen stapelbaar. De meest originele oplossing is van de Broeks 'optimum'. In dit plan wordt het verschil in gebruik tussen dag en nacht zodanig uitgebuit, dat in de woning, overdag als de bedden opgeklapt zijn, door middel van schuifwanden een open speel- en werkruimte ontstaat.

Wonen in een buitenwijk betekende een groene bevrijding uit de ellende van de stad; een statisch ideaal dat ons tot op heden de grootste woningvoorraad heeft opgeleverd. Toch bleef de stad een nooit afwendbare aanvulling op het onvolledig uitgevoerde voorzieningspakket. Bovendien was het beleid zo gezin gericht, dat de slechts met woningbouw verkavelde wijken zich vernauwden tot slaapsteden, geschikt om kinderen op te voeden en uit te rusten.

De verlaten woningen in de stad worden als reactie hierop goed- en kwaadschiks terug veroverd door mensen, die geen plaats vinden in de buitenwijken. De metropool bestaat nu voor het eerst uit een meerderheid van minderheidsgroeperingen die, doordat ze intensiever gebruik maken van de mogelijkheden, het beeld van de stad bepalen. De herontdekking van de stad, als broedplaats van ideeën vol energie, snelheid en informatie, maakt deze historisch meest belaste situatie tot het nieuwe niemandsland van mogelijkheden. Het is de stad voor iedereen.

Nu zijn we aangeland bij de huidige architectuur discussie, die past bij prijsvragen als in Berlijn, georganiseerd door de IBA, en niet alleen toevallig de Kruispleinprijsvraag in Rotterdam. De prijsvraaginzendingen voor de bebouwing van het Kruisplein levert een manifest op met denkbeelden over die stad. De ontwerpen kunnen dan ook gelezen worden als een poging de 'fantastische' stad niet als een restauratieproject te zien (zoals bij de IBA), maar als een door steeds nieuwe impulsen en revoluties gevormd organisme, dat om een eigentijdse oplossing vraagt. De specifieke mentaliteit van de stad verdraagt alleen een revolutionair gebouw, of zij verklaart de oorlog aan haar meest wezenlijke eigenschap, een podium te zijn van konstante informatie-uitwisseling. Dit alerte karakter is net zo universeel voor een wereldstad, als zon voor een buitenwijk, of een fabriek voor Magnitogorsk. Het programma van de prijsvraag sluit dan ook met de uitdrukkelijke vraag naar een 'prachtig gebouw' en een grote variatie aan woonvormen. Het resultaat is uniek: Achter het enorme aanbod, van kunstige architectuur tot Hollands realisme, schuilt een reeks plotseling vergelijkbare X, Y en Z-plattegronden. Het toetsingsmechanisme draagt ertoe bij, dat met onstuimige ijver de flexibiliteit van het X, Y en Z schema tot een meedogenloos gegeven wordt omgezet. Wat leek op een opening van het etiketteringsprincipe ('Van Dammer') levert echter in het boekje weinig meer op dan een illustratie van de gevraagde X, Y en Z types. Maar als het gebouw er eenmaal staat is het wel een 'prachtig bewijs', dat er met een serieuze benadering heel wat meer mogelijk is dan wat de tot nu toe gangbare praktijk oplevert.